

Mi legyen a koronával?¹

Mi a csuda legyen a koronával? A harcok utolsó szakában többször is hallhattam a kérdést, aztán úgy esett, hogy a rá adott válaszhoz is lett közöm. Nem is kevés.

Szemere Bertalannal kell kezdenem, kinél hiúbb férfi kevés találtatik; talán nőben se sok. Legyen hát ő az első kép, mit most megrajzolok; s fejében a magyarok szentnek mondott koronája. A helyszín Szögöd. Azon a tájon ö-vel beszélnek, nehezen érti őket a magamfajta, kinek nem születéstől sajátja a nyelv. Nem csak az alföldi pusztá kiégett kukoricatorzsai közt tévelyegtem tanács-talan, a fölcserélt betűk között szintugyan.

Szóval Szögöd és Szömöre. Fejün a korona... Azt mondta, meglehet, kérte, de azzal a parancsolgató pattogással, ahogy katonákkal szokás beszélni, hogy fössem benne le. Mintha föl-kent király volna, nem belügyminiszter s miniszterelnök egy személyben. Igaz e két funkció együtt se volt több akkorra már a semminél.

Az előzményről elég annyit mondanom, hogy a kormánnyal együtt a koronát is föl-le menekítették. Volt Budán és Pesten, Szolnokon..., Debrecenben sokat s megint Budán... Nem gondolom, hogy vágyott rá Kossuth. A címerből is kivette, számára az volt fontos csupán, nehogy Bécs kezébe jusson. Nevetség tárgya lenne a detronizáció, ha az új király egyszer csak megjelenne fején a magyar koronával. Alul még tojánhéj, felül már korona? Ferenczke Józsika.

Szemere szállásán volt tehát a vasláda, benne a palástba bugyolált jogar, országalma, aztán a pallos (ami úgy fért be csak, hogy hegyét le kellett törni) s legfelül a korona. Levakarta ugyan az írást s a címerdíszeket, de sejtette, sokan tudják, minő kincs rejtezik az ág alatt. Szegeden tolongott akkor a menekülő országgyűlés java.

Lóródi volt még ott, Kázmér gróf, a külügyér s Házmán Ferenc, kik a külszobában őrködtek (s kártyáztak talán), hogy ránk ne nyissanak. Látszott, nem először teszi fejébe a koronát, mert előbb azt a sodorintott vendég-hajat tűzte föl,

OROSZ ISTVÁN (1951) Budakeszin élő képzőművész, rajzfilmrendező.

1 Részlet Orosz István Grimm Vincéről szóló regényéből.

amit a Barabás-féle litográfián is visel, tudván, így szélesül a homlok akkorára, hogy megtartsa a súlyos fejéket. Szemöldökéig csúszott ekkor is, s a csüngők vállát separték, de melle düledt, s honfoglaló ősökkel hivalkodott.

Fölvázoltam, heveny tollrajz, sietni kellett. Megfestem vásznon majd, olajjal s temperával nyugodt időkben – bízattam – a skicc alapján menni fog bárhol majd, s bármikor. Port szórt rá s mappájába tette. Hogy megőrizte-e? Ki tudja már? Egy rokonnál tán még meglehet. Hallom, most elmeháborodtan él, mondják épp a korona miatt, mit illetéktelen tett föl a fejére. Igaz lehet? Ezt én nem tudhatom. Vissza a kezdett történethez inkább!

A kapkodásnak délutánja volt. A koronás portré fölvétele után immár negyedmagammal ástuk el a ládát a nagyszalon alatti pincerészben. Ugráltunk és tüzet raktunk fölé, hogy eltüntessük a földhányás nyomát, majd a legnagyobb taposókádat cipeltük reá, tudván jól, a szüret ügyis elmarad. Aztán hajnalban, amikor az ásókat próbáltuk kilopni, egy kaszárnyából menekvő fehérccseléd csak észrevett. Nem hagyhatjuk itt, rendelkezett Szemere. Vissza minden, kiástuk, óborban lemostuk, szekérre raktuk, cipeltük tovább: Várad, Arad, Lugos, Karánsebes. Akkorra már mindenik nép futott. Jószerivel utolsónak maradtunk. Törjük össze – Batthyány Kázmér ezt hajtogatta, Lóródi meg, hogy vízbe kéne vetni. Egy éjszakánk volt, hogy döntsünk felőle. Akármi módon is, de Szűz Mária országában kell maradnia, szavalta Szemere, s könny gyűlt szemünkbe. Szép gondolatnak tetszett, holott tudtuk mindannyian, a határt átlépve lecsapna rá a legelső csausz.

Orsován szálltunk meg, ott a fogadóban toppant elénk Egressy, a színész s kísérőlegénye. Miként került oda? Hangos volt, hízelgő, erőszakos.

– Ugye mindnyájan láttak játszani? Coriolan?, Othello?, Macbeth is talán? Vagy Árpád ébredése? – Kezdte sorolni hőseit, új pózt találva mindhez, hátha eszünkbe jut miben tapsolhattuk meg egykoron. Ráhagytuk mindet, s rác bort ittunk vele; fekete muskotályt. Aztán Petőfit emlegette, kit tíz napja nem lel, holott a ház elé kötött lovakból kettőt miatta hajtott idáig.

– Megkímélt két szép, herélt deres. Uraságtokat tán érdekelné... mostan, hogy így esett...

– Megnéznénk – szóltam, magam számára is váratlanul. Értetlenül néztek rám társaim. Lóródi kapcsolt előbb, aztán Szemere Bertalan.

– Megnézzük, úgy bizony! Egy próbakocsizást csak megér.

Nyalka paripák voltak, való igaz.

– Ha késtek is vele, hogy kimentsék Petőfi Sándort Fehéregyház alól, nekünk még hasznunkra válhatnak – sügtam Házmán felé. – Tartsd szóval, édesem, ameddig megjövünk.

A vasládát egy kölcsönszekérre raktuk, s elébe fogván Egressy két lovát, elindultunk a Valachiába menő úton. Választottunk balra, a sűrű csalitban, vad komló s folyondáros növény közt, közel s Cserna-hídhöz egy elhagyott helyet, s két növendék fűz közt a földbe tettük, embermély gödörbe. Iszapos talaj, nem volt nehéz kiásni, mégis megizzadtunk vele. Végezvén a munkát sátrat hordtuk

a földhányás fölé ártéri faághulladékból, s a Pater nostert suttoztuk meghajtott fővel, egymást öelve. Amíg a három magyar egy új verset elszavalt – ... a sírt, hol nemzet súlyed el... én egy térképrajzot csináltam, hogy segítsen majd visszatárlalnunk boldogabb időkben. Ha lesz olyan.

Szemere úr volt, főminiszter: nem alkudott, döllyfel fizette a kívánt összeget. Ha alkuszunk vagy részletekben adjuk, talán nem válunk gyanússá. Miközben legénye (Németinek hívták, ő is színész) kifogta a lovakat, Egressy valami ürüggyel hátrament, s fölkapván a pokrócot, láthatta nincs már a láda ott. Gallylyakból eszkábált vázt raktunk helyébe. Rögvest csizmánkra ugrott tekintete s látszott, hogy ért mindent. Színész volt, mégsem tudta rejteni a hirtelen tudást. Haj, szegény Yorick! – suttozta fondor rókaképpel, aztán nem szólt, nem kérdezett, de a sáros csizmák után arcunkat vizslatta, majd a saroglyát megint. Több volt ez, mint bármennyi szó s beszéd.

- Szúrjuk le – fogott galléron hajnalban, indulás előtt Batthyány Kázmér.
- Akkor az emberével is végezni kell – vetette közbe Házmán.
- Hát azt is akkor – vonta meg vállát a gróf.

Végül szavaztunk, s az én nememmel maradt meg élve a két komédiás. Mi volt az érvem? Ha tudja is a színész-lókupec, hogy Orsovánál lett elföldelve kincsünk, azt nem tudhatja, hogy hol pontosan. Nagy ott a környék, hatalmas senkiföldje a Cserna torkolattól föl az Allion-hegyig. A sár támpont lehet, de a Duna a Vaskapu előtt igencsak szétterül, mérföldek sáros árterét kéne ott ásókkal föl kutatni.

Mikor öt év után a koronát kiásták, úgy véltem mégis: ő az áruló. Hogy Egressy. És nem csak én hittem akkor úgy. Egy rövid év alig múlt, hogy a száműzetést föl adta, s hazatérve rögvest kegyelmet kapott, és állást is hamar. Vajon miért? Egy ország firtatta ezt, de válasz három éven át nem érkezett. '53 szeptemberében aztán, hogy a korona előkerült, terjedni kezdett róla: a júdás ő lehet. A gyűlölet miatt tarthatatlanná vált Pesten mint színész. Gróf Festetics Leó, ki akkor a Nemzeti Színház intendánsa volt, azon nyomban fölmondott neki. Mehetett isten hírivel.

Ó, Egressy! Mit írok róla még? A dagerrotip csináló. Amikor megtudta, hogy rajzoló vagyok, fölényeskedni kezdett legott, mondván a jövő a fényképészeté. A kéziratj végét papolta, s a festő mesterség halálát úton-útfelen. Ami kegyelmednek egy havi gürc, az nálam néhány óras procedúra csak, s a modellnek elég tíz percig mozdulatlanak maradnia. S ha tudná, mennyi pénz nyerhető vele! Hihetőn mondta, de hát színész volt, sőt az volt előbb. Pénzéhességét mutatja a másik példa is, bár ebben én sem voltam büntelen.

Tudta, hogy híresen jól sakkozom, kifundálta hát, hogy pénzben játsszam, s azt is, hogyan, miféle fortéllyal vehető rá a helyi nép, hogy táblához üljön velem. Ez már Sumlában volt, első telünket töltöttük ott ('49 novemberétől '50. februárig), s itt volt, az örmény kávéház fölött első lakásom is. Három szobára öten jutánk, Házmán, Timári, jómagam s Egressy, kivel Németi is költözött. A magyarok zöme ismert már annyira, hogy ne sakkozzon velem, de lengyelt,

olaszt, pláne bolgárt és török efendit könnyű volt asztalhoz édesíteni. Ha az időjárás elviselhető volt, kinn a zsinagóga oldalán, ha ádáz, ez volt a gyakrabban, akkor a Glosz-féle casinóban adtam partikat. Az elsőt mindig Egressyvel, amit el kellett vesztenem, hogy kedvet kapjon néhány bámészó kibic. Két pengő forint volt a tét. Ha túl sokszor nyertem, és mérséklődött a fogadni vágyók hada, jött Németi, hogy legyőzzön, vagy újra Egressy, álöltözetben, álszakállt ragasztva, mindig más alakban, hisz azért volt színész. Galádság volt, mint oly sok tőle érkező dolog, de a szorultság rávitt, hogy éljünk ott vele.

A másik gyanú keresztjében Wargha volt. Teljes nevén Böszörmény Wargha István. Warghát kémnek tartanom nem volt nehéz, mert az emigrációba eljutó szóbeszéd is úgy tartotta számon. Bérspion; így ítélték róla tudtommal Pesten is, és a Kamarillából szivárgó hírek is igazolni látszottak a gyanút. De hogy jutott nyomunkra? Ott, éjjel meglesett? Túl egyszerű volna? Másra gondolni mégsem tudtam, amikor érkezett a hír, hogy megtalálták a kincsünket. Aztán, hogy többet megtudtam felőle, árnyaltabb lett a kép. Piarista növendékpap, jogot és bölcselmet hallgat a pesti egyetemen, tagja a Magyar Tudós Társaságnak, kamarai, majd minisztériumi fogalmazó. Kossuthal mint újdonsz kerül kapcsolatba, tehetségesnek tartja, és iparegyesületi aligazgatóvá üti. Alighanem ekkor hálózza be a rendőrség, hogy Kossuthot figyeljék általa. Egy ilyen könyökvédős iratkukacról nehéz feltételezni, hogy ártéri zombokban leskel éjszakánként. Mostani tudásomból az következik, hogy inkább Kossuth az, aki felől a titok megfejtendő. Megesküdtünk ugyan, hogy életünk árán is őrizzük a korona titkát, nem osztjuk azt meg senkivel, de eskünk Kossuthra nyilván nem vonatkozott, neki elmondható volt, hogy hol ástuk el. Sőt: a kormányzónak el kellett mondanunk. Szemere vagy Batthyány mondhatta el, mindegy is a lényeg felől. Kossuth aggódott, hogy mások is tudomást szereznek az elásott koronáról, hisz Kempen von Fichtenstamm legfelső rendőrminiszter külön osztályt hozott létre, amely csak azt kereste, s próbaadásokkal lyuggatta át Havasalföld felét. Úgy határozott Kossuth, hogy beavatja legfőbb bizalmasát, Warghát, őt kérve meg, előzné meg a kincsvadászokat, s csempészné ki a koronát neki. Jobban nem is foghatott volna mellé. Már csak arra kell válaszolni, miért csak négy év múltán derült fény a titokra. A válasz egyszerű: Wargha is börtönben ült. Azért-e, mert vaj száradt fején, vagy hogy Kossuth előtt megbízhatóbbá mosdassák, azt én már nem tudom.

Naplót csak ritkán vezettem, s e memoárba is csak apránként gyűjtögetem össze, mi megtörtént velem. A fenti, Wargha-ügyről írt beszámolót sem tudja más, mint Nagyrévi nemes Mayerffy Sándor hajdani honvéd százados, kinek – őt meggyőzendő s a magyar ügy mellett megtartandó – ’66 telén, midőn az amnesztiát emlegetni kezdték, leírtam mindent tizennyolc sűrű oldalon, német levélben. Elhamarkodtam volna? Az itt jövő passzus után Te ítéld, olvasóm!

Midőn a bujdosás évadja számomra véget ért, s pesti polgár lehettem megint, itt élő nővérem (jeles színésznő) beszélt egy orvosdoktorról, aki a Rákosároknál, a Sár és a Baromorvos utca környékén lakott, amit, mióta új világ van, Bodzafa

utcának neveznek. Ez a sánta kis ember azzal kérkedett, Paulinám szerint leginkább németül, hogy ő tudakolta ki, hol lett elásva Szent István Koronája. Az ő jelentése nyomán találták azt meg 1853. szeptember 8-ának reggelén az osztrák hivatalnokok parancsára áskáló oláh napszámosok vagy rác granicsárok. A megtaláló markát, kit Ion Morofinának hívtak, 15 dukát ütötte, az orvosét, hogy mennyi, nem lett nyilvánosságra hozva, de a Bodzafa utcai emeletes ház tizenkét üvegezett ablaka alapján ítélve nem kevés. A sánta doktor (nővérem leírása szerint görbe, csókaszín szemű, hegyes fülű, akár az ördög) szeptember 16-tól, péntektől vasárnap estig ott strázsált Budán a várpalota temploma előtt, ahol a Szentjobb mellett tétettek közszemlére a meglelt regáliák; s fűnek-fának dicsekedett mint sajátjával velük, kockáztatván, hogy lesznek némelyek kik leköpik miatta. Így tett nővérem is, mi nem kis bátorságra vallott a Bach-időkben.

- Egy sánta felcser? - Kacagtam rajta hangosan..., aztán meghűlt a vérem. De mondom, sor szerint idézve a párbeszédet, mit nővérkém jegyzetelt, mert én napokra néma lettem, s kezemben sem forgott a toll soká.

- Azzal hivalkodott, hogy a koronát...?

- Igen, azzal, hogy Ferenc József neki köszönheti.

- Honnan tudhatta volna?

- Kisázsiban élt mint számkivettetett.

- Na és? Százannyian vesztegeltek ott.

- Attól tudta ki, aki elásta, s róla térképrajzot készített.

- Attól ugyan nem, mert én voltam az.

- Akkor bizony kendtől jutott az imposztor s onnan a bécsi kopók fülébe a hír.

- Nevetnem kell. Minémű orvos az?

- Minémű? Hát biz mesmerista.

- Mesmerista? Az meg miféle szerzet? - E mondatot már kiszáradt szám ejtette ki, rekedt valék, a nyelvem görcsbe rándult, és hátamon jeges verejték szaladt. Ó tudtam már a választ; tenyérrrel zártam el Frau Schommer született Grimm Paulina violaszín ajkait, hogy jaj, ne mondja ki.

Gyógydelej. Magnetizmus. Mesmer Jakab kézzátét-iskolája. Így mondta, emlékszem, a hirtelen betoppanó orvos, akit a Bemhez, azaz Murad pasához rendelt török kuruzslók közé invitáltak, midőn nyilvánvalóvá lett, azok már nem képesek segíteni. Hogy honnan érkezett, nem tudta senki, s kérdezni sem volt rá mód s nem volt rá idő. Malária, elfertőzött sebek s a lőporgyárban szerzett salétrommérgezés; egyenként is végzetes lehet, de így együtt biztos halál. A doktor titkos delej-praktikája azonban néhány nap enyhülést hozott. Bem felült, beszélt, rendelkezett, sőt olykor sakkozott. Nem tűrt meg mást rajtam kívül, csak örmény nőápolóját és az új orvost. Az ismeretlent. Lassan játszott, s ha rá-rátört a fájdalom, a hipnózis újra segítségére volt. A többit megírtam; akik olvasták a *Pesti Naplót*, s benne Aleppói levelek címmel írt tudósításaimat - igaz név nélkül jelenhettek meg csupán - azoknak kevés újdonság maradt. Most mégis újra kell gondolni minden emlékemet. Legfőképp az orvos működését. A hőssel franciául beszélt, Monsieur Muradnak szólította, velem leginkább

németül. Magyar szót nem hallottam tőle biztosan. Latinra váltott, amikor a hipnózis fogalmát taglalta, Mesmer professzor spirituális módszerét, ami Hüpnosz, az alvás görög istene után alkotott név. Nem is valódi alvás a mesmeri, noha külsőleg hasonló nagyon, inkább mágnes-vezérelt transzállapot, melyben az illető kikapcsolja érzékszerveit, nem lát, nem érez, s később nem emlékezik, de kérdésre készséggel válaszol vagy olykor kérdezetlenül beszél el, mi benne felgyülemlett, s megkönnyebbül ettől.

Öt nap a haldokló díványa mellett. Ó hányszor nyomott az álom el; és mennyi volt ezek közt az orvos mesterkedése? S miket mondhattam el neki? Hajló hát, hegyes fül, sűrű szem. És persze sánta járás. Hogy ő volt az, immár kétségtelen.

Bocsáss meg, új hazám, ha szándékom ellen is, de elárultalak!

